

علم أصول الفقه

٢٣ ٩١-٩-٢٦ مبادئ مختص تصديقي

دراسات الأستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- البته تقدم استظهار امری نسبی است. همان طور که استظهار ما از متون دینی بر استظهار گذشتگان تقدم دارد، استظهار آیندگان نیز بر استظهار ما مقدم است. در نتیجه فهم ما در آینده اعتبار خودش را از دست می‌دهد کما این که فهم گذشتگان هم اکنون اعتبار خویش را از دست داده است.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- با توجه به این مطلب اگرچه نظریه به ظاهر به عنوان یک بحث معرفت شناسانه مطرح است؛ اما در واقع به حوزه‌ی تفسیر متن و برداشت از متون مرتبط می‌شود. البته بحث تفسیر متون از یک منظر، خودش نوعی بحث معرفت شناسانه است.
- به عبارت دیگر در واقع معرفت شناسی مورد نظر در این نظریه، معرفت شناسی نسبت به دین است و دین از این نظر چیزی جز متون دینی نیست. بنابراین معرفت دینی در واقع تفسیر متون دینی است. در بررسی رکن اول این نظریه، بیشتر به این مطلب خواهیم پرداخت.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- ۲. یکی از مشکلات نظریه قبض و بسط این است که در قالب یک نظریه‌ی علمی فنی عرضه نشده و در یک چارچوب تخصصی متقن مبتنی بر مصطلحات معیار شکل نگرفته است. اینطور نیست که ابتدا اصطلاحات، روش‌ها و فرضیه‌های خویش را مطرح و بعد در پی تحقیق، فرضیه‌ی خویش را به روش علمی اثبات کند. بلکه به شیوه‌ی تألیفات مرسوم در غرب نگاشته شده است.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- در اینجا همانند آن تألیفات، صاحب نظر دیدگاهی را به یک شکلی مطرح می‌کند و سپس استدلال‌های اقناعی برای آنها می‌آورد. در پی اعتراضی که به دیدگاهش می‌شود، مطلب خویش را توضیح و استدلال را تغییر می‌دهد. در پی اعتراضی جدید، توضیح و استدلالی جدید مطرح می‌کند و

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- بدین ترتیب نظریه قبض و بسط از تحولی اینچنین برخوردار است و همه‌ی تعابیر در آن هماهنگ و همگون و یکدست نیست. یک جا روی یک مبنا و جای دیگر روی مبنای دیگر قرار می‌گیرد و از اضطراب و تشویشی برخوردار است که می‌تواند تفسیرهای مختلفی را ایجاد کند.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- به دلیل ناهمگونی تعبیر، همواره ناچاریم در توضیح مطالب از الفاظ «شاید» و «ممکن است» استفاده کنیم. البته در کتاب مبانی کلامی اجتهاد سعی کردیم تمامی آنچه را که در نظریه قبض و بسط مطرح شده، به صورت مستند بیاوریم و مقصود عبارات را با شواهدی از مطالب موجود در نظریه شرح نماییم.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- همین امر سبب شده برخی در فهم صحیح نظریه عاجز بمانند و پرسند: آیا در این که اطلاعات روز می‌تواند در معارف دینی تأثیر بگذارد، شکی وجود دارد؟ در واقع آنها نمی‌توانند ربط این مطلب را با نظریه قبض و بسط شریعت درک کنند و علت طرح این نظریه را دریابند؟ شبیه این مطلب را در هرمنوتیک گادامر نیز شاهد بودیم.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- در آنجا بیان کردیم که اگر گادامر با طرح نظریه‌ی خویش، در صدد طرح این نکته است که فهم انسان‌ها با هم متفاوت است، مطلبی نو و جدید عرضه نکرده است؛ چراکه همه چنین امری را قبول دارند و نیازی به این همه جار و جنجال نیست. در نتیجه نسبی‌گرایی منسوب به این نظریه نیز بی‌معنا خواهد بود.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- از این رو، همان طور که گفتیم نظریه‌ی نسبی گرای گادامر و نظریه‌ی مورد بحث ما (یعنی قبض و بسط تئوریک شریعت) باید چیزی فراتر را مطرح نمایند تا به دلیل عمومیت خویش در قالب یک نظریه مطرح شوند.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- ۳. نظریه قبض و بسط را دو گونه می‌توان تفسیر نمود: ا. تفسیر پوپری. ب. تفسیر گادامری. کدام یک از این تفاسیر در مورد این نظریه درست است؟

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- برای جواب، ابتدا باید به توضیح مختصری از نظر پوپر و گادامر پرداخت. بنا بر نظر پوپر، معارف بشری در حال تکاملند و اگر معارف بشری را در عمود زمان در نظر بگیریم، معارف موجود در نقطه‌های بعدی در مقایسه با معارف موجود در نقطه‌های قبلی، دقیق‌تر و درست‌تر هستند.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- در نظر پوپر بشر به سمت جلو در حرکت است و به واقعیت نزدیک-تر می‌شود. در این مسیر ممکن است به واقعیت برسد؛ اما خودش هیچ وقت نمی‌تواند پی برد که به واقعیت دست یافته است. دلیل آن هم عدم مصونیت ابزارهای بشر از خطا است. هر چقدر ابزارها دقیق باشند، فاقد ضریبی از خطا نیستند.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- بنابراین انسان مرتب به واقعیت نزدیک-تر می‌شود و ممکن است به آن برسد؛ اما خودش قدرت درک واقعیت را ندارد و نمی‌تواند بگوید: واقعیت را کاملاً کشف کرده و هیچ خطا و نقصی در معرفتش نیست.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- وی برای مطلب خود مثالی ذکر می‌کند و می‌گوید: اگر از شما پرسند ساعت چند است، به ساعت خود نگاه می‌کنید و می‌گویید: ساعت دوازده است. اما آیا واقعاً ساعت دوازده است؟ ممکن است چنین باشد و ممکن است ساعت واقعاً قبل یا بعد از دوازده باشد. اما شما هیچ راهی برای پی بردن به این مطلب ندارید؛ زیرا دقیق‌ترین ساعت‌ها از ضریبی از خطا برخوردار هستند.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- گادامر معتقد است معارف بشری با هم متفاوت هستند. وی بر این تفاوت تأکید دارد و معارف را بسیار شخصی مطرح می‌کند. در واقع گادامر تکامل معارف را برای افراد قایل است؛ در حالی که پوپر تکامل را برای جریان عمومی معرفت در نظر می‌گیرد.
- گادامر تفاوت معرفت‌های افراد را در زاویه‌ی دید و افقی می‌داند که هر کس دارد و این زاویه‌ی دید با زاویه‌ی دید دیگران متفاوت است؛ اما اعتقاد ندارد که حتماً بشر به واقعیت نزدیک می‌شود.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- او می گوید: بشر راهی را طی می کند و بعد از مدتی می بیند اشتباه کرده، بر می گردد و... او نمی داند به کجا و کدام سمت می رود.
- از نظر گادامر معلوم نیست ارزش واقعی آخرین دست آوردهای علمی بشر بیشتر از دست آوردهای کهن باشد و تضمینی در این مورد وجود ندارد.
- همان طور که وقتی پزشکی جدید مطرح شد، تمام اندیشه های پزشکی کهن به عنوان خرافه و باطل به کناری گذاشته شد.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- بعد از مدتی طب جدید کاستی‌ها و نواقص خویش را آشکار ساخت و محققان را وادار نمود تا در برخورد خویش نسبت به طب قدیم تجدید نظر کنند و طب قدیم را به عنوان طب ضمیمه و طب جدید را به عنوان طب اصلی بپذیرند.
- پس از مدتی پا از این فراتر نهادند و هر دو طب (قدیم و جدید) را به عنوان روش‌های درمانی پذیرفتند و قایل به جایگزین شدن. یعنی قبول کردند که برای درمان می‌توان از هر دو روش استفاده نمود.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- حال اگر نظریه قبض و بسط، گادامری باشد، نمی تواند نتیجه بگیرد که حتماً باید معارف بشری با معارف روز هماهنگ باشد و حتماً باید به آخرین دست آوردهای علمی دست یافت. پس تفسیر مورد قبول از نظریه، تفسیر پوپری است.

نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت

- نوع تعابیر نظریه هم با نظرات پوپر سازگار است، الا بعضی تعابیر که مستمسک برخی برای تفسیر گادامری از این نظریه قرار گرفته است. عمدتاً کسانی که هرمنوتیک را به نظریه قبض و بسط نسبت می دهند، بر یک یا چند عبارت تأکید می ورزند.
- در قسمتی از نظریه آمده است: «الفاظ آبستن معانی نیستند، گرسنه‌ی معانی‌اند. ما معانی را در دهان الفاظ قرار می دهیم». این تعبیر با هرمنوتیک نسبی گرای گادامر سازگار است. اما اگر از امثال این تعبیر صرف نظر کنیم، قسمت‌های دیگر نظریه با نظریات پوپر سازگارتر است.

نظريه قبض و بسط تئوريك شريعت

- . ر.ك: مهدي هادوي تهراني، مباني كلامي اجتهاد، صص ۳۲۲ - ۳۸۰.